

УДК 94 (5-15+6) «2010/2011»

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2023.5.232>

Володимир Газін*

«АРАБСЬКА ВЕСНА»: ПРИЧИНИ, ОСОБЛИВОСТІ ТА ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ КРАЇН БЛИЗЬКОСХІДНОГО РЕГІОНУ ТА ПІВНІЧНОЇ АФРИКИ

Анотація: У статті на основі існуючої історіографічної та джерельної бази, окреслено причини революційних подій, що охопили в 2010–2011 рр. низку країн Близького Сходу та Північної Африки та які стали відомі під назвою «Арабська весна». Автором здійснено спробу класифікувати вказані події за особливостями їх перебігу та наслідками. Відповідно, було виділено чотири основні типи: тунісько-єгипетський, де в умовах існування більш розвинутих соціальних та економічних інститутів, більш високого рівня загальної освіти й національної самосвідомості населення, хвилі протестів завершилися поваленням правлячих режимів і досягнення відносної стабілізації; лівійський, особливістю якого стало жорстке військове протистояння з втручанням зовнішніх сил, що привело до краху пануючого в Лівії режиму та фактичного розпаду держави; єменський варіант, в якому важливу роль у виникненні протестного руху відіграли міжконфесійні, регіональні та міжкланові розбіжності; сирійський варіант «Арабської весни» виявився найбільш трагічним і кровопролитним. Сирія стала країною, де означилося прагнення сучасної Росії політичними та військовими методами означити свої геополітичні інтереси та показати свою спроможність їх відстоювати. Вона стала своєрідним полігоном, де відпрацьовувалися методи війни, засоби масового вбивства, які надалі Москва стала застосовувати в Україні в ході злочинної, загарбницької війни.

Ключові слова: «Арабська весна», регіон Близького Сходу та Північної Африки, арабські країни, революції

Для України країни Близького Сходу та Північної Африки, або як ще їх прийнято називати арабські країни, завжди являли собою неабиякий інтерес. Після початку московсько-української війни, й зокрема в період повномасштабного вторгнення московських військ на територію нашої держави та окупації низки регіонів України, цей інтерес набув чітко вираженого політичного характеру. По-перше, арабський світ є для України потенційним союзником проти Москви. Зокрема, на нашу користь тут і конкуренція на ринку енергоносіїв, і негативне ставлення низки арабських країн до грубого втручання Москви у справи регіону (відкриту підтримку правлячих кіл Ірану, Сирії тощо). По-друге, значна частина українського суспільства є мусульманами. Звичайно, формування відносин всередині країни залежить від того, яким чином розвиватимуться стосунки з мусульманським світом ззовні. Врешті, від позиції арабських країн значною мірою залежатиме подальший післявоєнний світоустрій. Адже багата й давня історія країн арабського світу, вигідне стратегічне положення та величезні запаси нафти роблять цей регіон одним із ключових для сучасної світової політики й економіки.

* Газін Володимир Володимирович – доктор історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, Україна);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9456-623X>; e-mail: hvv1969@ukr.net

Свою чергою, слід зазначити, що Близький Схід є одним із найбільш динамічних і конфліктних геополітичних регіонів світу, джерелом постійних громадянських конфліктів і військового протистояння. Однією з найбільш гострих та яскравих подій Близького Сходу та Північної Африки початку XXI ст. стала хвиля революцій, що отримала назву «Арабська весна». Зазначені події, через складність їхнього протікання, а також суперечливість, а часом і взаємовиключність їхніх наслідків і до сьогодні викликають серед представників наукових кіл та експертного середовища значний, як науковий, так і практичний інтерес.

Сучасним дослідженням феномену «Арабська весна» притаманна значна розбіжність у підходах їхніх авторів, що зрештою відобразилося і на зроблених ними висновках. Серед вітчизняних праць з досліджуваної нами теми, можемо виділити публікації, автори яких безпосередньо висвітлюють перебіг «Арабської весни» та намагаються осмислити їхні соціально-економічні та політичні наслідки для арабського регіону. До таких досліджень ми відносимо праці В. Дівака¹, А. Ждамарової², Л. Кияниці³, О. Моценка⁴, С. Трояна⁵, Ж. Ігошиної⁶, В. Шведа⁷ тощо.

Однак, незважаючи на постійно зростаючу кількість наукових праць, залишається актуальною оцінка подій «Арабської весни», їхня наукова класифікація. Окрім того, у сфері вивчення проблеми «Арабської весни» сучасні історики зіштовхнулися ще з однією методологічною проблемою, а саме, доволі незначний в історичному сенсі проміжок часу (дещо більше десяти років) не дає достатньо підстав для об'єктивного та всебічного аналізу даних подій, їх причин і наслідків. Як показує практика, спровоковані «Арабською весною» політичні процеси в арабських країнах є ще далекими до завершення. Це змушує бути вкрай обережними з відповідними висновками.

Виходячи з вищенаведеного, метою пропонованої статті є, на основі вже існуючої історіографічної та джерельної бази, окреслити причини революційних подій, що охопили у 2010–2011 рр. низку країн Близького Сходу та Північної Африки та які стали відомі під назвою «Арабська весна» та визначити особливості й політичні наслідки для кожної з арабських країн, яких торкнулися означені події. Задля досягнення цієї мети, ми поставили перед собою завдання, на основі аналізу перебігу подій «Арабської весни» в окремих країнах регіону визначити особливості та спільні тенденції політичних та

¹ Дівак В. Країни «Великого Близького Сходу» та Північної Африки в контексті глобального переформатування регіону. *Держава і право*. 2012. № 56. С. 573–584.

² Ждамарова А. «Арабська весна» як вектор трансформації Близького Сходу та Північної Африки в контексті зовнішньополітичних інтересів. *Сумська старовина*. Суми. С. 63–70.

³ Кияниця Л. Зовнішня політика Туреччини в контексті «Арабської весни»: від ізольованої держави до претендента на регіональну гегемонію. *Наукові записки НАУКМА. Політичні науки*. 2014. Т. 160. С. 49–53.

⁴ Моценко О. Пріоритетні напрямки зовнішньої політики Туреччини у Близькосхідному регіоні. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 4. С. 183–191.

⁵ Троян С. Арабські революції 2010–2011 рр. та їх наслідки. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Вип. 19: Зовнішня політика і дипломатія: досвід, моделі, традиції. Київ: ДАУ при МЗС України, 2012. С. 170–176.

⁶ Ігошина Ж. Трансформація арабських країн в контексті процесів глобалізації: автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.04. Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 19 с.

⁷ Швед В. Арабські країни Перської затоки у системі політичних змін початку XXI ст. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. 2019. № 1 (7). С. 81–82.

економічних процесів, що відбувалися в рамках «Арабської весни». Також ставимо в якості завдання з'ясувати наслідки «Арабської весни», як на регіональному, так і на світовому геополітичному рівнях.

Тривала криза в арабських країнах Близького Сходу та Північної Африки, ознаки якої проявилися ще з 1970-80-х рр., на витоку першого десятиліття XXI ст. вилилася у масштабні події, які навіть стали класифікувати як революції та порівнювати з подіями «Весни народів», що охопили низку європейських країн у середині XIX ст. У чому ж полягали причини цього масштабного вибуху, що сколихнув арабський світ?

Власне сам регіон, зважаючи на своє геополітичне розташування, особливості економічного, політичного розвитку й етноконфесійного становища кардинально вирізнявся від інших. З одного боку, потужні природні ресурси створювали можливості для інтенсивного розвитку, з іншого – вони перетворювали регіон в епіцентр жорсткого протистояння, яке означилося в роки «холодної війни» та продовжилося у новітній період, коли Москва стала активно просувати ідею відновлення імперії та марити планами нового протистояння із Заходом.

Основною перевагою низки країн Близького Сходу та Північної Африки (Саудівська Аравія, Іран, Ірак, Арабські емірати, Лівія, Алжир) є величезні запаси нафти та можливість впливати на світові її ціни. Фактично нафта стала могутнім зряддям геополітики, потужним важелем дипломатії, зовнішньої політики й тиску на споживачів⁸. Інші країни регіону володіють колосальними можливостями для розвитку туризму, мають переваги в якості забезпечення транзиту товарів тощо.

Однак, на початок XXI ст. там означилися серйозні проблеми як у соціально-економічному розвитку, так і в політичній сфері. В умовах надзвичайно стрімких інноваційних змін у світі регіон також потребував змін.

Насамперед, на нашу думку, вкрай гостро постала проблема реформування політичної сфери. У низці країн регіону сформувалася авторитарна система влади, десятиліттями їх очолювали правителі, або правлячі династії, за яких характерними явищами стали відсутність демократичних прав і свобод, високий рівень корупції, соціальна поляризація, безробіття тощо.

Остання проблема була особливо болісною. Парадокс полягав у тому, що безробіття охопило переважно представників найбільш освічених верств арабських країн, освіта яких та отримані знання виявилися не витребуваними в суспільствах цих країн. Причина цьому, як на нашу думку, криється в тому, що економічний розвиток цих країн здійснювався переважно за рахунок експорту енергоносіїв на світовий ринок. Завдяки цьому влада країн регіону, до яких зокрема відносимо Туніс, Лівію, Саудівську Аравію, Сирію, Ємен тощо, створювала для своїх громадян достатній прожитковий рівень, однак при цьому не приділяла необхідної уваги запровадженню в економіку держав інноваційних технологій чи створенню виробництв високотехнологічної продукції з підвищеною додатковою вартістю, які зрештою і вимагали б висококваліфікованих фахівців.

За таких умов, представники молодого покоління, які спромоглися здобути ґрунтовну вищу освіту та стали заручниками цієї ситуації, коли змушені були, щоб

⁸ Газін В.П. Актуальні проблеми сучасності: історія, світова політика. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2009. С. 168.

вижити, погоджуватися на некваліфіковану та низькооплачувану працю. Так зокрема, в Тунісі, на 2010 р. щонайменше 20% молодих людей, які закінчили університети, так і не знайшли роботу⁹. Відтак, саме освічена, водночас безробітна молодь склала рушійну силу більшості протестів, що охопили арабській світ у ті дні.

При цьому, зважаючи на особливість політичних режимів цих країн, соціальні ліфти також не працювали, тому освічена молодь на додаток, ще й залишалася без будь-яких перспектив на свою повноцінну реалізацію. Зокрема, у тому таки Тунісі останні 24 роки при владі залишався президент Зінель-Абідін Бен Алі, який разом з дружиною Лейлою Трабелсі, що походила з багатого місцевого клану, підпорядкували своєму впливу всі ключові галузі економіки¹⁰ та створили систему, коли лише близькі (родинні) стосунки до правлячого клану або цілковита відданість йому, давали змогу для будь-якого кар'єрного зростання.

Під впливом загальносвітових модернізаційних процесів і демократичних тенденцій (тривале світове протистояння між комуністичним тоталітарним світом і демократичним завершилося переконливою перемогою останнього) в арабському регіоні склалися об'єктивні передумови для переходу до більш сучасного типу відносин у суспільстві, з його соціальною мобільністю, можливостями самореалізації та зростання (кар'єрного, економічного, духовного). Тобто гостро постала проблема оновлення політичної системи та створення передумов для становлення сучасних форм соціально-економічного розвитку.

Звичайно, що характеристика становища країн Близького Сходу та Північної Африки не може бути цілісною без акценту на зовнішньополітичний чинник. Цілком доречно стосовно даного регіону з'явилася характеристика як «стратегічне перехрестя світу»¹¹. За вплив у регіоні тривала запекла боротьба в часи «холодної війни» (здаємо, що низка країн навіть отримали неофіційний статус «країни соціалістичної орієнтації» і в них за підтримки СРСР утвердилися промосковські авторитарні режими), яка не припинилася й сьогодні. Сучасна путінська Москва всіма методами (дипломатичними та військовими) прагне зберегти тут свій вплив (контроль, присутність), її опонент (США) – забезпечити можливості для цивілізованого, демократичного, ринкового розвитку регіону.

Зважаючи на вищезазначене, стає цілком зрозумілим, що однією з основних рушійних сил «Арабської весни» виступила саме освічена частина молоді, яка вимагала змін. Поряд з нею, активну участь у революційних подіях в країнах Близького Сходу та Північної Африки взяли також найбідніші прошарками населення та представники середнього класу, які були невдоволені низьким рівнем соціального захисту, значним обмеженням прав і свобод тощо¹².

⁹ Ждармова А. «Арабська весна» як вектор трансформації Близького Сходу та Північної Африки в контексті зовнішньополітичних інтересів. С. 11.

¹⁰ Зубаренко І. Американський фактор в Арабській весні країн Магрибу: ілюзії та реалії. *Американська історія та політика*. 2016. № 2. С. 111.

¹¹ Газін В.П. Нетлінна вісь історії: останні 100 років. *Газін В.П. Історія в дзеркалі журналістики*. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2019. С. 217.

¹² Кокорський В., Смирнова К. Арабські революції: перспективи демократизації в регіоні. *Гілея: науковий вісник*. 2011. Вип. 48 (6). С. 771-781. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_48/Gileya48/P34_doc.pdf

Приводом до початку масових протестів, став акт самоспалення туніського торговця фруктами Мухаммеда Буазізі, вчинений 17 грудня 2010 р., як протест проти свавілля місцевої поліції. При цьому слід відзначити, що М. Буазізі належав саме до тих молодих людей, що отримали освіту, але не змогли знайти роботу за своїм фахом і змушені були торгувати на ринку. Після цього по всій країні розпочалися демонстрації протесту, які супроводжувалися зіткненнями з силовиками. Врешті хвиля протестів призвела до відставки президента Тунісу Зіна Бен Алі 14 січня 2011 р., який перебував на цій посаді понад 20 років¹³. «Жасминова революція», як її назвали в Тунісі, дала поштовх аналогічним суспільним виступам в інших арабських країнах.

Виходячи із складності і часто неоднозначності подій «Арабської весни», у пропонованій статті ми розглянемо основні варіанти її перебігу в різних країнах, зацентрувавши увагу, насамперед, на їхніх особливостях. Як відзначає С. Троян, за схожості фундаментальних причин тамтешніх повстань (авторитарне правління, відсутність свобод, важке соціально-економічне становище, бідність, величезний розрив між незначною групою корумпованих правителів та основною масою населення), події у кожній з країн розвивалися різними курсами¹⁴.

Перший курс, або варіант – тунісько-єгипетський. Саме Туніс та Єгипет з-поміж інших арабських країн вирізнялися більш розвинутими соціальними та економічними інститутами, а також більш високим рівнем загальної освіти та національної самосвідомості населення. Показовою тут була політична активність. Зокрема, в Тунісі, станом на початок 2011 р. діяло 55 політичних партій¹⁵. Там хвилі протестів завершилися поваленням правителів, які десятиліттями зберігали свою владу та сформували авторитарні режими, замішані на корупції. Після революцій у цих країнах відбулася відносна стабілізація.

У Тунісі масові протести, які розпочалися 17 грудня 2010 р. після самоспалення у місті Сіді-Бузід вуличного торговця зеленню М. Буазізі, привели до відставки президента. Бен Алі після 20 років правління змушений був покинути країну та знайти прихисток у Саудівській Аравії. Вже у жовтні 2011 р. там відбулися перші вільні парламентські вибори, на яких найбільшого успіху досягла ісламістська партія «Ан-Нахда». Це при тому, що під час самих демонстрацій найбільшу активність виявляли світські сили: напівлегальна партія «Конгрес за республіку» та Демократична прогресистська партія («Оновлення»)¹⁶. «Ан-Нахда» одержала 89 депутатських місць (із загальної кількості 217). Її лідер відомий як у Тунісі так і поза його межами ідеолог політичного ісламу Рашид Ганнуші заявив, що «не збирається ставати туніським Хомейні», і після успіху на парламентських виборах підтвердив прихильність партії до демократичних принципів¹⁷.

В Єгипті після тритижневих масових протестних маніфестацій 11 лютого 2011 р. президент Хосні Мубарак, який очолював країну упродовж 30 років, змушений був піти у відставку і влада перейшла до Вищої військової ради збройних сил, яку очолював міністр

¹³ Троян С. Арабські революції 2010–2011 рр. та їх наслідки. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Вип. 19: Зовнішня політика і дипломатія: досвід, моделі, традиції. Київ: ДАУ при МЗС України, 2012. С. 170.

¹⁴ Ibid. С. 172.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Спалах: заворушення в арабських країнах. URL: <http://www.grani-t.com.ua/books/2290>

¹⁷ Краснюк І. Наслідки арабської весни в політиці Близького Сходу. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2016. Вип. 23 (2). С. 150.

оборони, маршал Хусейн ат-Тантаві. На загальнонаціональному референдумі 19 березня 2011 р. були схвалені поправки до чинної конституції. Потім було прийнято новий закон про вибори та визначено їх терміни (парламентські – з листопада 2011 р. до березня 2012 р. та президентські – у червні 2012 р., після чого влада повністю мала перейти від військових до цивільних інститутів)¹⁸.

Напередодні парламентських виборів в Єгипті сформувалося близько 50 політичних партій, тобто майже вдвічі більше, ніж за режиму Мубарака. Попри те, що 15 організацій, включаючи низку світських партій та Ісламську суфійську партію, об'єдналися в Єгипетський блок, однією з цілей якого, за заявами лідерів, було «запобігти перемозі «Братів-мусульман» на парламентських виборах», саме останні виявили найбільшу активність у передвиборчій кампанії. Вони об'єдналися в коаліцію не лише з партіями, які сповідували політичний іслам (Партія реформи та відродження), а й з ліберально-демократичними та лівими партіями («Завтра», Робітничка партія, Ліберальна партія, «Арабський соціалістичний Єгипет» тощо). Такий альянс політичного ісламу з ліберально-демократичними та лівими силами зображав нові реалії єгипетського суспільства, його прагнення до демократії та соціальної справедливості за збереження історичних традицій і мусульманської ідентифікації.

Парламентські вибори після падіння режиму Х. Мубарака (перший тур – з 28 листопада до 5 грудня 2011 р.) проходили за досить напруженого внутрішньополітичного становища. У жовтні 2011 р. мали місце зіткнення християн-коптів, які становлять близько 20% населення Єгипту, з мусульманами¹⁹. «Брати-мусульмани» відмежувалися від протестних маніфестацій і погодилися з формуванням уряду національної єдності. Власне нова хвиля протестів привела до відставки Вищої ради збройних сил, яка взяла владу в державі після відставки Мубарака. Глава військового керівництва маршал Тантаві у своєму зверненні до нації підтвердив готовність армії передати владу цивільним інститутам, а також прийняв відставку прем'єр-міністра Ісама Шарафа та призначив новим прем'єр-міністром Камаля Аль-Ганзурі.

Якщо коротко підсумувати результати «Арабської весни» в Тунісі та Єгипті, то насамперед кидається у вічі той факт, що до влади на зміну політикам, які декларували прихильність до європейських демократичних цінностей і курс на формування світської держави, прийшли ісламісти. Це пояснюється тим, що за багаторічного правління як Мубарака, так і Бен Алі, попри зазначені декларації зближення з Європою, фактично постали корумповані авторитарні режими із фасадною квазідемократією, що не могло не викликати соціальний протест. У цьому протесті ісламістська складова була лише частиною загального руху, але зрештою зуміла зайняти провідну політичну позицію.

Другим варіантом розвитку подій «Арабської весни» став лівійський. Його особливістю стало жорстке військове протистояння з втручанням зовнішніх сил, що привело до краху пануючого у Лівії режиму Муаммара Каддафі, який, не займаючи жодних офіційних посад, де-факто одноосібно правив країною ще з 1969 р., і до фактичного розпаду держави. Врешті це спровокувало подальше збройне протистояння різних кланово-політичних угруповань.

¹⁸ Ibid. С. 153.

¹⁹ *Гюшіна Ж.* Трансформація арабських країн в контексті процесів глобалізації... С. 11.

«Арабська весна» тривала у Лівії сім місяців (з березня по жовтень 2011 р.). На її останньому етапі, починаючи з серпня 2011 р., у боротьбі проти М. Каддафі, на боці повстанців брали участь також і спецпідрозділи НАТО і деяких арабських країн (загальною чисельністю до 1,5 тис. військовослужбовців)²⁰. За час «Арабської весни» у Лівії, за даними НАТО, авіація альянсу здійснила понад 26 тис. вильотів, з яких понад 10 тис. були бойовими²¹. Врешті, територія, яку контролював Каддафі, звузилася до столиці Тріполі та міст Бені-Валіда і Сірта. У серпні 2011 р. Тріполі впав. Самого Каддафі, який намагався врятуватися втечею, повстанці схопили і стратили в жовтні 2011 р.

Ліквідація режиму Каддафі зробила нафтогазові ресурси Лівії, які є одними з найбільших в арабському світі, доступними для США та провідних країн Європи, зокрема Франції та Німеччини. Окрім того, більш ніж піврічне військове протистояння багато в чому призвело до руйнування інфраструктури країни та дезорганізації роботи всіх інститутів влади, які практично створюються заново. Зростає еміграція з Лівії, зокрема нелегальна, до сусідніх країн і країн Заходу.

На сьогодні, у Лівії існують три паралельні центри сили: тимчасовий перехідний уряд, радикальні ісламісти та прихильники Каддафі. Причому найбільш організованою силою є ісламісти на чолі із Бель Хаджем. На сході ними створено своєрідний «емірат» із центром у м. Дерна, який живе за законами шаріату.

Продовжується процес дезінтеграції країни. Так, у березні 2012 р. у м. Бенгазі на конференції, в якій брало участь 3 тис. представників регіональних кланово-племінних груп, східну частину Лівії проголошено як «федеральний регіон Кіренаїка»²². Там створюються власні озброєні формування. На півдні Лівії діють озброєні загони туарегів, частина яких воювала на боці Каддафі, частина підтримує місцевих ісламістів.

У еменському варіанті «Арабської весни», як і в інших країнах, важливу роль відіграли внутрішні чинники. Це і загострення соціально-економічних проблем, і придушення демократичних свобод, і незмінність правлячого режиму й особи на його чолі (президент Алі Абдулла Салех керував країною ще з 1978 р.). Водночас, важливу роль у виникненні протестного руху відіграли також міжконфесійні, регіональні та міжкланові розбіжності.

З моменту початку антиурядових протестних виступів у Ємені в лютому 2011 р. в них активну участь взяло угруповання генерала Алі Мохсена аль-Ахмара, що відкололося від еменської армії та виступило проти президента Салеха. Повстанці вимагали відставки президента та демократичних реформ. У ході цих зіткнень, президента Салеха було серйозно поранено. Після його одужання, зіткнення між повсталими та провладними військами силами відновилися з новою силою та тривали до початку 2012 р.²³

У тодішній ситуації країни, що входять до Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) на чолі із Саудівською Аравією, неодноразово пропонували

²⁰ Вивьен Уолт. Как погиб Каддафи: версия временного премьер-министра. URL: <http://inosmi.ru/africa/20111021/176349501.html>

²¹ Стародуб Т. Наслідки «Арабської весни» (2011) для Близького Сходу та Північної Африки: основні ризики та загрози. URL: <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2011/12/2011.html>

²² Вивьен Уолт. Вказ. праця.

²³ Abdelali Abdalkader. Wave of change in the Arab world and chances for a transition to democracy. *Contemporary Arab Affairs*. 2013. No 6. P. 202.

план урегулювання конфлікту в Ємені. Зокрема йшлося про відставку Салеха з наданням йому гарантій безпеки, проведення дострокових президентських виборів і створення перехідного уряду та подальше проведення національного діалогу за участю всіх політичних сил. Після неодноразових відмов Салех все ж погодився виконати ініціативу РСАДПЗ, і в лютому 2012 р. у Саудівській Аравії відповідну угоду було підписано президентською стороною, керівною партією Загальний народний конгрес і Блоком національної згоди, куди увійшла більшість опозиційних сил. Текст угоди була схвалена Лігою арабських держав (ЛАД) та ООН.

Після цього, в країні 21 лютого 2012 р. відбулися дострокові президентські вибори. Президентом було обрано єдиного кандидата, який обіймав раніше посаду віцепрезидента Абдо Раббо Махмуд Хаді. За офіційними даними, він отримав 66% голосів виборців, за явки 51%. Однак низка політичних сил Ємену, зокрема рух хуситів і сепаратисти Південного Ємену, фактично бойкотувала вибори та заявляла, що нова влада проводить проти них ту ж політику репресій, що і режим Салеха. У кінцевому результаті новим прем'єр-міністром уряду національної єдності був призначений видатний діяч еменської опозиції Мухаммед Басіндва. Однак, новий уряд, як і колишнє керівництво країни, фактично не контролює значної частини території країни. У спадок від Салеха йому дісталися складні проблеми, до яких відносяться:

- дії шийтських повстанців – хуситів (приблизно 40% населення Ємену – шиїти), які ще у 2004 р. вчинили заколот у північно-західній провінції Саада та розпочали збройну боротьбу з еменською владою. Хусити позиціонують себе борцями із корумпованим режимом і соціальною несправедливістю. Однак, еменська влада, так само як і Саудівська Аравія, вважають їх терористичним угрупованням, яке підтримується Іраном.

- сепаратистський рух на півдні країни, який обумовлений існуванням протягом досить тривалого періоду на території країни двох держав – Північного та Південного Ємену. Якщо перший завжди був оплотом ісламської релігії, то другий, з моменту завоювання незалежності та проголошення Народно-демократичної республіки Південний Ємен (НДРПЄ) у 1970 р. до об'єднання Ємену у 1990 р., дотримувався так званої соціалістичної орієнтації та всіляко підтримувався СРСР²⁴.

- наявність досить впливового ісламістського руху, який уособлюють пов'язані з Аль-Каїдою, радикальні збройні угруповання, що контролюють частину території країни.

Стосовно четвертого, сирійського варіанту «Арабської весни», то він виявився найбільш трагічним і кровопролитним. Власне основні причини початку антиурядового повстання в Сирії співпадали з тими, що означилися в інших країнах. Так, там з 1963 року (!) діяв надзвичайний стан, авторитарний режим клану Асадів намагався максимально обмежити демократичні впливи ззовні. З 2007 р. були заборонені соціальні мережі та YouTube. У самій країні процвітали корупція, масове безробіття, характерною була відсутність базових політичних свобод, відбувалися переслідування на етнічному ґрунті. При цьому, з перших днів повстання революція набрала гострого релігійного забарвлення – більшість, права якої утискалися вже тривалий час, хотіла поквитатися з меншістю, в руках якої була зосереджена уся влада. Спершу Башар Асад для збереження влади намагався зробити видимість реформ – повністю змінив Кабмін, декларував

²⁴ Кокорський В., Смирнова К. Арабські революції: перспективи демократизації в регіоні...

програму демократичних реформ, скасував режим надзвичайного стану. Однак, такі поступки не вирішували базових проблем суспільства. Опозиція вимагала усунення Б. Асада з посади президента країни. Ситуація переросла у громадянську війну. На початку провладна армія, яка переважно була укомплектована шиїтами-алавітами, безжально громила загони повстанців, серед яких більшість склали суніти. Та дуже швидко повсталі почали отримувати допомогу з інших ісламських країн, що зрештою вплинуло на перебіг війни²⁵.

Режим Асада, своєю чергою, отримував масштабну допомогу з боку Росії. Фактично в Сирії були розгорнуті московські військові бази, розпочалося масове постачання зброї (фактично Сирія стала своєрідним полігоном для випробувань новітніх московських розробок, включаючи засоби масового ураження), там розгорнула свою діяльність приватна військова компанія «Вагнер». Московський диктатор Путін таким чином намагався зберегти вплив у регіоні, заявити керівництву США, що з ним слід рахуватися при вирішенні як регіональних, так і світових проблем, а також власне отримати союзника – режим Асада. Показово, що московські аналітики активність РФ у Сирії традиційно пояснювали необхідністю надання допомоги законно обраній владі та в якості відповіді на злочини опозиції. У цьому сенсі слід розглядати акценти, що такими злочинними діями були так звані терористичні акти у Дамаску та Алеппо, здійснені опозицією у березні 2012 р., внаслідок яких загинули десятки мирних жителів²⁶.

21 березня 2012 р. члени РБ ООН одноголосно прийняли Заяву, вироблену Росією та Лігою арабських держав (ЛІАД), головні пункти якої зводилися до вимог припинення насильства з обох сторін, виведення сирійської армії з населених пунктів, продовження посередницької місії Кофі Аннана та початку політичного діалогу між владою та опозицією. Якщо керівництво Сирії погодилося виконувати дані рекомендації, то опозиція в особі стамбульської Сирійської національної ради (СНР) схарактеризувала, очевидно цілком справедливо, їх як «хитрощі», що надавали Б. Асаду можливість «виграти час»²⁷.

У результаті на території Сирії відбулося значно масштабніше зіткнення інтересів, політики та зброї, де з одної сторони виступали США і країни Європи, які підтримали повсталих. З іншого боку – Росія, Іран і Китай, що зайняли проасадівську позицію. Все це призвело до важкого та кровопролитного конфлікту, який триває і по сьогоднішній день. У бойових діях беруть участь десятки місцевих збройних формувань, терористичні угруповання Аль-Каїда та ІДІЛ, війська уряду Сирії, контингенти Туреччини, Росії, Ізраїлю, Ірану, міжнародної коаліції на чолі із США.

Щодо Росії, то її війська (особливо авіація та бойовики ПВК «Вагнер») «прославилися» масштабними злочинами проти мирного населення, які призвели до численних жертв. Сьогодні ми бачимо, що Сирія виступила своєрідним полігоном, де відпрацьовувалися методи війни, засоби масового вбивства, які надалі Москва стала

²⁵ Арабська весна в Сирії: революція, що переросла в громадянську війну. URL: https://24tv.ua/arabska-vesna-v-siriyi-revoljutsiya-shho-pererosla-v-gromadyansku-vivnu_n394483

²⁶ Исаев Л. Факторы дестабилизации арабских республиканских режимов в ходе Арабской весны. *Социология и общество: глобальные вызовы и региональное развитие*. 2012. С. 40-43.

²⁷ Арабська весна в Сирії: революція, що переросла в громадянську війну...

застосовувати в Україні у ході злочинної, загарбницької війни. Тут ми також спостерігаємо масштабні бомбардування українських населених пунктів (переважно цивільної інфраструктури та житлового фонду) та вчинення масових злочинів проти мирного населення тимчасово окупованих українських територій.

На сьогодні, в Сирії продовжується громадянська війна, що посилювалась розширенням масштабів діяльності «Ісламської держави», а також підтримкою опозиції з боку Туреччини, міжнародної коаліції та підтримка режиму Б. Асада з боку Ірану та Російської Федерації.

Таким чином, підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що «Арабська весна», при всій її складності та суперечливості, є закономірним результатом історико-цивілізаційного, політичного та соціально-економічного розвитку Близького Сходу та Північної Африки на початку XXI ст. Вона стала своєрідною відповіддю на системну кризу в країнах регіону, де у низці країн сформувалася авторитарна система влади, десятиліттями їх очолювали правителі, або правлячі династії, за яких характерними явищами стали відсутність демократичних прав і свобод, високий рівень корупції, соціальна поляризація, безробіття тощо.

За схожості фундаментальних причин тамтешніх повстань, події у кожній з країн розвивалися різними курсами. Серед основних варіантів перебігу «Арабської весни» в різних країнах Північної Африки та Близького Сходу, можна виділити наступні: тунісько-египетський, де в умовах існування більш розвинутих соціальних та економічних інститутів, більш високого рівня загальної освіти й національної самосвідомості населення, хвилі протестів завершилися поваленням правлячих режимів і досягненням відносної стабілізації; лівійський, особливістю якого стало жорстке військове протистояння з втручанням зовнішніх сил, що привело до краху пануючого в Лівії режиму та фактичного розпаду держави; єменський варіант, в якому важливу роль у виникненні протестного руху відіграли міжконфесійні, регіональні та міжкланові розбіжності; сирійський варіант «Арабської весни» виявився найбільш трагічним і кровопролитним. Сирія стала країною, де означилося прагнення сучасної Росії політичними та військовими методами означити свої геополітичні інтереси та показати свою спроможність їх відстоювати. Вона стала своєрідним полігоном, де відпрацьовувалися методи війни, засоби масового вбивства, які надалі Москва стала застосовувати в Україні у ході злочинної, загарбницької війни

Однак, незважаючи на всі негативи, ми можемо констатувати, що «Арабська весна» призвела до зміни вектору мислення широкого загалу громадян арабських країн, яке еволюціонувало від звичного ставлення до автократичного режиму та існуючих соціально-економічних проблем до бажання змінити ситуацію на краще. Це спонукає нас давати позитивний прогноз щодо їхнього подальшого історичного розвитку.

Volodymyr Hazin

**'Arab Spring':
Causes, Features and Political Consequences
For the Countries of the Middle East Region and North Africa**

Abstract: The article, based on the existing historiographical and source base, outlines the causes of the revolutionary events that took place in 2010–2011 in a number of countries of the Middle East and North Africa and which became known under the name 'Arab Spring'. The author made an attempt to classify the specified events according to the features of their course and consequences. Accordingly, four main types were distinguished: the Tunisian-Egyptian one, where in the conditions of the existence of more developed social and economic institutions, a higher level of general education and national self-awareness of the population, waves of protests ended with the overthrow of the ruling regimes and the achievement of relative stabilization; the Libyan one, the feature of which was a tough military confrontation with the intervention of external forces, which led to the collapse of the regime in Libya and the actual disintegration of the state; the Yemeni variant, in which inter-confessional, regional and inter-clan differences played an important role in the emergence of the protest movement; the Syrian version of the 'Arab Spring' turned out to be the most tragic and bloody. Syria has become a country where modern Russia's desire to define its geopolitical interests and demonstrate its ability to defend them by political and military methods has become evident. It became a kind of testing ground, where the methods of war, the means of mass murder, which later Moscow began to use in Ukraine in the course of the criminal war of aggression, were practiced.

Keywords: 'Arab Spring', the region of the Middle East and North Africa, Arab countries, revolutions